

О. І. Момот,
доктор економічних наук,
А. О. Демченко,

Донецький національний технічний університет,

ПРО СУТНІСТЬ ПОНЯТЬ „ЕФЕКТИВНІСТЬ” ТА „РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ” В ЕКОНОМІЦІ

Постановка проблеми і її зв'язок із найважливішими науковими та практичними завданнями. В умовах ринкової економіки суб'єкти господарювання прагнуть до максималізації доходів і мінімалізації витрат, тобто прагнуть до ефективного виробництва. Правильне визначення економічного стану підприємства, оцінка ефективності та результативності його господарської діяльності служить першим шаблоном для розробки обґрунтованої економічної політики, постановки завдань, які можуть бути реально вирішені для вдосконалення всього виробничого механізму. Наразі існує безліч методик з визначення ефективності та результативності діяльності. Різний підхід ґрунтується на розбіжності понятійного апарату, тому для об'єктивної оцінки необхідно чітко визначитися з самими поняттями.

Окресленій проблемі присвячено велику кількість робіт вітчизняних і зарубіжних вчених, серед них можна виділити: Андрійчука В. Г., Єфімову О. В., Караман М. М., Новікова М. М., Петрова І. В. та ін. У зв'язку з виходом в 2008 р. нової версії міжнародного стандарту ISO 9001:2008, в якій відводиться більш важлива роль оцінці ефективності та результативності діяльності підприємства, необхідність вдосконалення понятійного апарату значно посилюється.

Мета даної статті – проведення дослідження особливостей застосування понять ефективності та результативності в процесі оцінки діяльності підприємств.

Виклад основного матеріалу досліджень. Загальновідомо, що категорію ефективності можна віднести до розряду ключових в економіці. Ефективність є одним з найважливіших показників людської активності, узятим з точки зору її здатності забезпечити кінцевий результат. Як економічна категорія ефективність дає єдину якісно-кількісну характеристику результативності господарювання [1].

Прийнято вважати, що термін „ефективність” з'явився спочатку в економічній літературі в роботах Вільяма Петі (1623 – 1687 рр.) – англійського економіста, засновника класичної політекономії, основоположника трудової теорії вартості та глави школи фізіократів, французького економіста Франсуа Кене (1694 – 1774 рр.). Однак, як самостійне економічне поняття „ефективність” ними не розроблялося. Вони вживали цей термін у значенні результативності та використовували його для оцінки тих чи інших урядових чи при-

ватних заходів залежно від того, сприяли ті чи ні покращенню економічного життя [2].

Більшість авторів сходяться на думці про те, що основоположником теорії економічної ефективності є видатний шотландський економіст Адам Сміт. Надалі його ідеї отримали розвиток в працях Д. Рікардо, К. Маркса та інших.

Представником класичної політекономії Давидом Рікардо (1772 – 1823 рр.) було зроблено спроби оцінки ефективності капіталу. Зокрема, він довів, що чим менш довговічний капітал, тим більше потрібно постійно витратити праці для збереження його первісної ефективності. У Д. Рікардо термін „ефективність” використовувався вже не в значенні „результативність”, а як відношення результату до певного виду витрат. З цього часу поняття „ефективність” набуває статусу економічної категорії [3]. К. Маркс говорив про те, що „виробництво ефективно, якщо при мінімумі авансованого капіталу виробляти максимальну кількість продукту з можливо меншими витратами сил і засобів”.

Свій внесок у розвиток категорії ефективності вклали такі зарубіжні вчені, як Пітерс Т., Уотермен Р., Харрінгтон Дж., А. Файоль, Г. Емерсон, Ф. Тейлор, Г. Форд та інші, думки яких сходяться в тому, що саме ефективність з точки зору управлінців є найбільш важливою характеристикою діяльності підприємства. Однак „ефективність” як самостійне економічне поняття вони не дослідили, а тільки використовували цей термін у значенні результативності управління і розглядали його на макрорівні щодо дій суб'єкта управління – уряду держави.

Так, у книзі К. Р. Макконнелла і С. Л. Брю, безпосередньо сама наука визначається через поняття ефективності. На думку авторів „Економікс досліджує проблеми ефективного використання обмежених виробничих ресурсів або управління ними з метою максимального задоволення матеріальних потреб людини”. Вони відзначають, що економічна ефективність „характеризує зв'язок між кількістю одиниць ресурсів, які використовуються у процесі виробництва, та отриманого в результаті кількості будь-якого продукту. Більша кількість продукту, отриманого від даного обсягу витрат, означає підвищення ефективності. Менший обсяг продукту від даної кількості витрат вказує на зниження ефективності” [4].

У вітчизняній економічній літературі поняттю „ефективність” присвячено безліч наукових праць і досліджень. Дискусії в цьому напрямку не припинилися і з початком кардинальних економічних перетворень, коли на перший план були висунуті інші, на перший погляд, більш актуальні питання. У загальному уявленні ефективність (у перекладі з латинської – дієвий, продуктивний, що дає результат) характеризує розвинені різні системи, процеси, явища.

Ефективність виступає як індикатор розвитку. Вона ж – його найважливіший стимул. Прагнучи підвищити ефективність конкретного виду діяльності та їх сукупності, ми визначаємо конкретні заходи, що сприяють процесу розвитку, і відсікаємо ті з них, що ведуть до регресу. Як категорія вона має дві сторони – якісну і кількісну. Якісна сторона відображає її логічне, теоретичний зміст, тобто сутність категорії. Кількісна сторона розкриває дію закону економії часу, а саме, відображає економію часу при досягненні цілей суспільного виробництва в ході всього відтворювального процесу і на окремих його фазах у масштабі всього народного господарства, окремих його регіонів, галузей, господарських суб'єктів. Тобто на всіх історичних етапах розвитку людського суспільства воно має економно витратити свої сили, досягаючи розширення випуску продукції при мінімальних витратах засобів. А це і є об'єктивно існуючий критерій економічної ефективності на всіх щаблях розвитку суспільства.

Ряд авторів, у тому числі, А. Бугуцький, П. Т. Саблук, Ю. М. Новіков, М. М. Караман вважають, що ефективність – це не просто результативність виробництва, а співвідношення результату або ефекту виробництва до витрат суспільної праці. Так, з точки зору А. Бугуцького, ефективність виробництва можна розглядати як виробництво товару з найменшими витратами, використання мінімальної кількості ресурсів для виробництва певного обсягу продукції при мінімальних середніх загальних витратах [5].

У той же час П. Т. Саблук вважає, що критерій ефективності завжди показує співвідношення результатів до витрат. Ю. Н. Новіков вказує, що поняття „економічна ефективність” означає завжди позитивний результат, який виражений у грошовій формі. В. Г. Андрійчук визначає економічну ефективність як таке співвідношення між ресурсами і результатами виробництва, при якому отримують вартісні показники ефективності виробництва [6].

М. М. Караман стверджує, що економічна ефективність – це співвідношення отриманого результату і всіма витратами праці і використаних коштів на його виробництво [7].

Поняття ефективності розглядаються в працях

сучасних вчених Мочерного В. І., Петрова І. В., Синіциної Т. А., Єфімової О. В. та інших, які пояснюють цю категорію по-різному. Розглянемо підходи до визначення ефективності в трактуванні різних авторів, виділивши при цьому морфологічну ознаку визначення в табл. 1.

Однією з умов успішної діяльності будь-якого підприємства відповідно до вимог міжнародних стандартів ISO 9000 є проведення моніторингу та вимірювання результатів діяльності. Проте будь-який результат може бути цікавий тоді, коли він може бути порівняний з витратами на його отримання. Інакше кажучи, при проведенні аналізу діяльності підприємства необхідно зіставляти результативність (вимоги ISO 9001:2008) з ефективністю (вимоги ISO 9004:2000) [9].

Результативність визначається стандартами ISO 9000:2005 як ступінь реалізації запланованої діяльності та досягнення запланованих результатів. Крім того, пояснюється, що результативністю може вважатися приведення у виконання, досягнення (ступінь закінченості дії), виконання, проведення (ступінь виконання) команди, обов'язки (боргу), призначення (мети), обіцянки. Ефективність, відповідно до стандарту ISO 9000:2005 - зв'язок між досягнутим результатом і використаними ресурсами [10].

Сутність результативності – щось таке, що можна охарактеризувати таким собі числом (досягнутим результатом), тобто традиційним ставленням результату до витрат. В англійській мові існують два терміни – *efficiency* и *effectiveness*, словникові еквіваленти яких однакові – „ефективність”. Однак між цими термінами існує змістовне відмінність: *efficiency* зазвичай відноситься до використання засобів (ресурсів), в той час як *effectiveness* (результативність) має відношення до організаційних цілей, поведінки та розвитку. У першому випадку поняття ефективність характеризує ступінь раціональності використання фінансових, організаційних, матеріальних, тимчасових і людських ресурсів. Ефективна організація сфокусована на досягнення ефектів за рахунок структурної та ресурсної оптимізації та контролю внутрішньоорганізаційних витрат. У другому випадку термін „ефект” використовується в контексті співвідношень „причина-результат”.

Про співвідношення результативності та ефективності гадується у відомій роботі з менеджменту. „Щоб бути успішною протягом довгого часу, щоб вижити і досягти своїх цілей організація повинна бути як ефективною, так і результативною”. За словами відомого вченого Пітера Друкера, результативність є наслідком того, що „робляться потрібні, правильні речі (doing the right things). І перше, і друге однаково важливо ... ”

Підходи до визначення ефективності в трактуванні різних авторів

Групи авторів	Морфологічна ознака	Визначення ефективності
Долан Е. Дж.	Вибір	Ефективність – це вибір правильних цілей, на яких фокусується вся енергія/
Друкер П. Ф., Устенко О. Л., Маркіна І. А., Шеремет А. Д., Сайфулін Р. С.	Результат	Ефективність – це не тільки зв'язок результату з наміченими цілями, а й результат (ефект) з точки зору оптимального використання ресурсів – матеріальних, фінансових, трудових.
Мескон М. Х., М. Альберт, Ф. Хедоурі	Оцінка	Ефективність – внутрішня економічність, яка вимірює найкраще використання ресурсів.
Румянцева З. П., Мазур І. І., Шапіро В. Д., Ольдерогге Н.Г., Сініцина Т. А., Ячменьова М.В., Сулима О. Й., Мільнер Б. З., Н. Туленков, Мочерний С. В., К. Макконелл і С. Брю	Співвідношення	Ефективність – це завжди певне співвідношення (результату з цілями або результату з витратами на його отримання), тобто величина відносна, дана категорія носить управлінський характер і відображає, перш за все, ступінь досягнення поставлених цілей. Ефективність – це здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, які забезпечили цей результат.

[11]. Результативність, в тому сенсі, що „робляться правильні речі” є чимось недосяжним, що важко визначити, особливо якщо організація внутрішньо не-ефективна. Але ефективність зазвичай можна виміряти і виразити кількісно, тому що можна визначити грошову оцінку її входів і виходів. Саме результативність як показник, що відображає правильне ділення речей, зобов'язана мати кількісне вираження. Отже, результативність – певний показник деякого процесу, показник того, що в кінці процесу виходить щось, заздалегідь заплановане. Під результативністю організації розуміється її здатність досягти встановлених зовнішніх цілей, націленість на те, щоб усі її організаційні рішення і дії відповідали критеріям, встановленими зовнішнім середовищем.

Це фокусування організацій на постійний пошук нових можливостей у створенні нових видів продукції, інвестицій, на пристосування свого внутрішнього середовища до зовнішніх обставин і умов діяльності, на майбутнє. Таким чином, організації можуть бути дуже ефективними, але абсолютно не результативними.

Підвищення ефективності та результативності

виробництва є однією з найактуальніших проблем, успішне вирішення її дає величезні можливості для подальшого розвитку економіки країни та підвищення рівня життя населення.

На підставі вищесказаного можна зробити наступні висновки:

1. Для організацій, зайнятих в інноваційній сфері виникає необхідність розвести категорії „результативність” та „ефективність”. Кожне з них має самостійне значення, однаково важливе для проведення оцінки діяльності підприємства, і не може замінити інше поняття.

2. В умовах формування ринкових відносин, коли результати роботи одних суб'єктів ринку залежать від чіткості й злагодженості роботи інших суб'єктів, проблема ефективності стає визначальною.

3. Запорука успіху діяльності будь-якого підприємства криється в постійному підвищенні ефективності та результативності виробництва, систематичному аналізі виробничої діяльності, розробці та впровадженні заходів націлених на підвищення ефективності та результативності виробництва.

Перспективами подальших досліджень у дано-

му напрямі є більш детальне дослідження понять „результативність” та „ефективність”, їх аналізування, розробка критеріїв ефективності та результативності.

Література

1. **Економічна** енциклопедія : у 3-х т. Т. 1 / редкол. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Вид. центр „Академія”, 2000. – 864 с. 2. **Урсул А. Д.** Методология науки: деятельностный подход и концепция эффективности / А. Д. Урсул // Проблема эффективности в современной науке (Методологические аспекты). – Кишинев. : Изд-во Штиинца, 1985. – 256 с. 3. **Рикардо Д.** Начала политической экономики и податного обложения / Д. Рикардо. – М. : Госиздат, 1929. – 368 с. 4. **Макконел К. Р.** Экономикс: Принципы, проблемы, политика. В 2 т. / К. Р. Макконел, С. А. Брю. – М. : Республика, 1992. – Т.1. – 399 с. 5. **Бугуцкий А. Л.** Повышение эффективности труда в сельском хозяйстве / А. Л. Бугуцкий. – Е. : Урожай, 1990. – 168 с. 6. **Андрійчук В. Г.** Економіка аграрних підприємств / В. Г. Андрійчук. – 2. вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2004. – 624 с. 7. **Караман М. М.** О сущности эффективности и экономической эффективности сельскохозяйственного производства в переходный период к рыночной экономике, их критерии и показатели / М. М. Караман // Экономика Крыма. Научно-практический журнал. – 2002. – № 4. – С. 10 – 13. 8. **Омельченко Е. В.** Организационно-экономические основы повышения эффективности российского производственного предпринимательства: дис. д-ра экон. наук / Е. В. Омельченко. – М. : Российская академия предпринимательства, 2002. – 314 с. 9. **Момот А. И.** Соотношение понятий „результативность” и „эффективность” при осуществлении производственной деятельности / А. И. Момот, Е. А. Бакало // Матеріали 6-ої Регіональної науково-практичної і студентської конференції. „Проблеми розвитку та упровадження систем управління якістю в регіоні”. – Донецьк : ДонНТУ, 2009. – С. 114 – 117. 10. **Системы** менеджмента качества. Основные положения и словарь. Третье издание : ISO 9000:2005. – [Действующий с 15.09.2005]. – Группа компаний „ИНТЕРСЕРТИФИКА”, 2005. –

41 с. 11. **Друкер П. Ф.** Эффективный управляющий / Питер Фердинанд Друкер. – Москва : ВЦИ, 1994. – 268 с.

Демченко А. О., Момот О. І. Про сутність понять „ефективність” та „результативність” в економіці

У статті розглянуто сутність понять „ефективність” та „результативність”, проаналізовано поняття „ефективність” і „результативність” у трактуванні сучасних авторів, представлені основні підходи до оцінки ефективності діяльності підприємства.

Ключові слова: ефективність, результативність, результат, співвідношення, оцінка, міжнародний стандарт.

Демченко А. А., Момот А. И. О сущности понятий „эффективность” и „результативность” в экономике

В данной статье рассмотрена сущность понятий „эффективность” и „результативность”, проанализированы понятия „эффективность” и „результативность” в трактовке современных авторов, представлены основные подходы к оценке эффективности деятельности предприятия.

Ключевые слова: эффективность, результативность, результат, соотношение, оценка, международный стандарт.

Demchenko A. O., Momot A. I. About the Essence of Concepts Efficiency and Effectiveness in Economics

In this article considers essence of the concepts of „efficiency” and „effectiveness”, analyzes the concept of „efficiency” and „effectiveness” in the interpretation of contemporary authors, are presented the main approaches to evaluating the effectiveness of the company.

Key words: efficiency, effectiveness, result, value, evaluation, an international standard.

Стаття надійшла до редакції 14.07.2013

Прийнято до друку 30.08.2013